

Nr 104.

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anslag för budgetåret 1951/52 till ytterligare aktieteckning i Norrbottens järnverk aktiebolag m. m. jämte i ämnet väckta motioner.

(1:a avd.)

I bilaga 31 till 1951 års statsverksproposition har Kungl. Maj:t under punkt 5 föreslagit riksdagen att, i avbidan på särskild proposition i ämnet, till Aktieteckning i Norrbottens järnverk aktiebolag för budgetåret 1951/52 beräkna ett investeringsanslag av 75 000 000 kronor.

Sedermera har Kungl. Maj:t i propositionen nr 74, under åberopande av bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över handelsärenden för den 16 februari 1951, föreslagit riksdagen att dels till Aktieteckning i Norrbottens järnverk aktiebolag å kapitalbudgeten, fonden för statens aktier, för budgetåret 1951/52 anvisa ett investeringsanslag av 75 000 000 kronor, dels ock besluta, att staten genom riksgäldskontoret skall ställa garanti i mån av behov för lån åt Norrbottens järnverk aktiebolag å högst 35 000 000 kronor.

I detta sammanhang har utskottet till behandling förehaft

dels två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herr *Mannerskantz m. fl.* (I: 348) och den andra inom andra kammaren av herr *Hagberg* i Malmö *m. fl.* (II: 456), i vilka hemställts, att riksdagen måtte

a) till aktieteckning i Norrbottens järnverk aktiebolag å kapitalbudgeten, fonden för statens aktier, för budgetåret 1951/52 anvisa ett investeringsanslag av 70 miljoner kronor,

b) besluta, att staten genom riksgäldskontoret skall ställa garanti i mån av behov för lån åt Norrbottens järnverk aktiebolag å högst 35 miljoner kronor,

c) för sin del uttala, att en utredning omedelbart bör företagas av särskilda sakkunniga rörande möjligheterna att begränsa utbyggnadsprogrammet för Norrbottens järnverk aktiebolag samt rörande vissa i samband därmed stående frågor i huvudsaklig överensstämmelse med vad i motionerna anförts,

dels en inom andra kammaren av herrar *Holmberg* och *Gavelin* väckt motion (II: 454), vari hemställts, att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning och förslag snarast möjligt angående av Norrbottens järnverk aktiebolag gjord framställning om åtgärder för att bättre än hittills kunna tillgodose järnverkets behov av råvara,

dels ock en inom andra kammaren av herrar *Nihlfors* och *Wedén* väckt motion (II: 455), vari hemställdt, att riksdagen vid behandlingen av propositionen nr 74 måtte beakta i motionen anförda synpunkter.

I motionen II: 456 anföres, bland annat, följande.

Enligt motionärerna vore det angeläget att få till stånd största möjliga begränsning av det nu behöfliga tillskottet av friskt kapital samt säkrast möjliga garantier för att nya framställningar om ytterligare investeringsanslag icke skola visa sig behöfliga. Detta förutsatte en sakkunnig och objektiv utredning av dels möjligheterna att begränsa utbyggnadsprogrammet, dels att genomföra detsamma under en längre tidrymd. Dessutom borde vid denna utredning tidigare kalkyler eftergranskas och de senast framlagda noggrant prövas såväl med hänsyn till sina belopp som med hänsyn till risken för ytterligare engagemang. Denna utredning borde icke uppdragas åt styrelsen för Norrbottens järnverk aktiebolag.

Vad möjligheten att åstadkomma begränsningar i utbyggnadsramen angående borde särskilt prövas huruvida möjlighet föreläge att avbryta byggnandet av thomasverket samt helt eller delvis av de nyanläggningar utöver den tidigare ram, företagsledningen föreslagit. Särskild uppmärksamhet förtjänade i detta sammanhang förslaget om byggande av central- och kallförråd samt av brukshotell och snickeri- och modellverkstad.

Vid en utredning av ovan antytt slag borde även övervägas sättet för finansieringen av den fortsatta utbyggnaden. Av statskontoret framförda synpunkter på denna fråga vore väl värda en närmare granskning. Det måste anses angeläget att även Norrbottens järnverk finge vidkännas räntekostnaderna för sina investeringar även bokföringsmässigt i sådan grad som är företagsekonomiskt skäligt. Ett minimikrav härvidlag borde vara att nuvarande proportion mellan bolagets eget av staten direkt tillskjutna kapital och främmande skulder upprätthölles.

I motionen II: 455 anföres, bland annat, följande.

Med hänsyn till det stora kapital, som redan bundits, vore det angeläget att anläggningarna i snabb takt färdigställdes, så att produktionen med minsta möjliga dröjsmål komme i gång.

Att snarast möjligt ökade lånegarantier ställdes av staten vore vidare så mycket mer angeläget som bolaget i den uppkomna likviditetskrisen sett sig nödsakat upptaga lån till belopp väsentligt överskjutande nu gällande lånegaranti.

Beslutet om uppförande av rördelsgjuteriet borde icke ha fått fattas utan riksdagens hörande.

Vad som förevarit i fråga om utbyggnaden av Norrbottens järnverk måste ur riksdagens synpunkt betraktas som ytterligt betänkligt och otillfredsställande. Underlaget för tidigare fattade beslut hade visat sig vara missvisande. En kostnadsökning av den storleksordning det här vore fråga om måste givetvis starkt påverka företagets räntabilitet. När det gällt anvisningen av ytterligare medel hade riksdagen kommit in i efterhand vid en

tidpunkt, då likviditetskris redan inträtt och beviljade lånegarantier överskridits.

Tidigare erfarenhet av hur omogna projekt kunnat föras fram och leda till riksdagsbeslut, exempelvis Svenska skifferoljeaktiebolaget, reste frågan om hur det för framtiden skall vara möjligt att bättre gardera sig här emot.

Det gäller enligt motionärerna att få fram en större effektivitet och säkerhet i handlandet inom de statliga bolagen. Ett järnverk i Norrbotten vore en värdefull tillgång för denna landsdel, och det gällde att finna en driftform, som gäve detta företag de bästa förutsättningar för framtiden. En större trygghet borde skapas för att de resurser, som nu byggdes upp, komme till effektivaste och bästa utnyttjande. Motionärerna förutsätta, att Kungl. Maj:t ägnar denna fråga uppmärksamhet.

Av de uppgifter, som lämnas i propositionen, kunde man icke bilda sig någon uppfattning om bolagets framtida ekonomiska möjligheter. Så länge nuvarande rustningskonjunktur påginge, borde förutsättningar finnas för en god räntabilitet. Betydligt ovissare ställde sig förhållandena på längre sikt, och det kunde ge anledning överväga avvägningen av aktiekapitalets storlek. Med hänsyn till de osäkra förhållandena ha motionärerna därför föreslagit, att erforderliga medel å högst 110 miljoner kronor anvisas genom ställande av lånegarantier och att frågan om storleken av aktieteckning lämnas öppen till en senare tidpunkt.

Beträffande motiven i övrigt för de i motionerna framställda yrkandena hänvisas till motionerna II: 454, II: 455 och II: 456.

Tidigare riksdagsbeslut om Norrbottens järnverk aktiebolag.

Norrbottens järnverk aktiebolag tillkom efter beslut av 1939 års urtima riksdag och har sedermera utbyggt i enlighet med beslut vid flera följande riksdagar. Bolaget skulle till huvudsakligt föremål för sin verksamhet ha tackjärnstillverkning vid anläggningar i Luleå.

Till grund för projektet om ett järnverk i Norrbotten låg bl. a. ett sedan lång tid närt önskemål att där öppna möjlighet för inhemsk förädling av järnmalmen från de lappländska gruvorna. Det syntes föga tilltalande, att praktiskt taget all denna malm skulle exporteras och förädlas i andra länder samt att en icke ringa del av vår tackjärnsimport skulle utgöras av sådan vara, som eventuellt tillverkats av exporterad lapplandsmalm. I betraktande härav framstod det som i hög grad önskvärt att göra det möjligt att inom landet förädla åtminstone någon del av de rikliga järnmalmsstillgångarna i Lappland.

I diskussionen framhölls vidare, att tillkomsten av ett tackjärnverk i Norrbotten skulle väsentligt öka försörjningsmöjligheterna i detta län, där det regelmässigt mötte stora svårigheter att bereda sysselsättning åt den växande befolkningen. Det påpekades, att nativitetsöverskottet i länet vore förhål-

landevis större än i någon annan del av landet och att arbetslöshetssiffrorna därstädes plägade vara relativt höga även under goda konjunkturer. Argumentationen för järnverkets tillkomst och utbyggnad anknöt också till önskemålen om ett mera differentierat näringsliv i Norrbotten. Järnverket förut-sattes komma att medföra icke blott sysselsättning för en stor arbetar-stam vid järnverket utan även en mera mångsidig utveckling av hemma-marknadsindustrierna i länet.

Det må slutligen erinras, att vårt lands beroende av utlandet i vad angår försörjningen med järn och stål redan före det andra världskriget givit an-ledning till allmänna önskemål om en utvidgning av den svenska järnindu-strien; därvid knöts intresset bl. a. just till möjligheten att på grundval av de lappländska malmtillgångarna upptaga tillverkning av tackjärn.

Att någon bestående järnindustri i Norrbotten fram till krigsutbrottet år 1939 icke kommit till stånd trots synnerligen vägande närings-, arbetsmark-nads- och försörjningspolitiska skäl torde i stort sett ha berott därpå, att de ekonomiska utsikterna ansetts ogynnsamma. Framför allt bränslekostna-derna förmodades komma att belasta en norrländsk järnförädlingsindustri i sådan grad, att densamma icke skulle bli lönande. De kalkyler, vilka fram-lades i 1939 års proposition i ämnet, gävo emellertid till resultat, att ekono-miska betänkligheter icke längre borde förhindra anläggningen av ett tack-järnverk i Norrbotten.

Härtill kom, att de försörjningsmässiga motiven för en sådan anläggning i och med krigsutbrottet erhöilo ökad styrka. Nödvändigheten att så långt möjligt trygga landets försörjning med järn under den begynnande krisen, om vars längd och omfattning något bestämt antagande icke kunde göras, blev en faktor med avgörande betydelse för verkets tillkomst.

Enligt de av bolagets styrelse framlagda byggnadsplanerna, som godkän-des av 1941 års riksdag, skulle järnverkets huvuddel bestå av ett tackjärn-verk, omfattande två elektriska tackjärnsugnar med en sammanlagd pro-duktionskapacitet av 60 000 ton tackjärn per år, samt ett sinterverk. Ur så-väl företagsekonomiska som allmänna försörjningsmässiga synpunkter be-fanns det dessutom ändamålsenligt att utbygga tackjärnverket med thomas-och elektrostålverk för tackjärnets vidare förädling. Till järnverket skulle också höra hjälpanläggningar och allmänna anläggningar.

Vid 1944 års riksdag beslöts uppförande av en förreduktionsanläggning, i vilken gasen från tackjärnsugnarna skulle kunna utnyttjas, samt en tredje tackjärnsugn. Efter den tredje ugnens tillkomst beräknades tackjärnspro-duktionen stiga till 90 000 ton per år.

År 1945 anhöll riksdagen hos Kungl. Maj:t om en allsidig utredning rö-rande möjligheterna att upprätta en utvidgad metallurgisk industri i Norrbotten. Utredningsuppdraget lämnades åt styrelsen för Norrbottens järn-verk aktiebolag, som den 17 april 1946 inkom med förslag angående järn-verkets fortsatta utbyggnad.

Till grund för styrelsens förslag låg bl. a. en särskild utredning rörande landets beräknade behov av valsat och smitt järn och stål omkring år 1950.

Med stöd av utredningen uttalade bolagsstyrelsen, att tillräckligt utrymme fanns för ökning av den inhemska järnproduktionen med omkring 300 000 ton valsat handelsjärn per år. Styrelsen föreslog, att denna produktionsökning skulle åstadkommas genom utbyggnad av Norrbottens järnverk, och framlade anläggningsplaner och kostnadsberäkningar för en dylik utbyggnad.

Enligt styrelsens förslag skulle utbyggnaden ske i två etapper. I den första utbyggnadsetappen skulle uppföras dels en koksmasugn med en årlig kapacitet av 200 000 ton tackjärn, dels ett götvalsverk och ett grovvalsverk. Härjämte skulle järnverkets övriga anläggningar utvidgas i den utsträckning, som betingades av den planerade produktionsökningen. Bl. a. skulle elektro-stålverket utvidgas till att omfatta ytterligare två ugnar.

I proposition till 1946 års riksdag framlades förslag till utbyggnad av Norrbottens järnverk i enlighet med de av bolagsstyrelsen utarbetade anläggningsplanerna för den första utbyggnadsetappen. Propositionen med de däri upptagna utbyggnadsplanerna blev av riksdagen godkänd.

Till frågan om den andra etappen av järnverkets nu ifrågavarande utbyggnad återkom bolagets styrelse påföljande år. Styrelsen hade då funnit ändamålsenligt att tills vidare något begränsa utvidgningen av järnverkets tackjärnsbas. Beträffande den slutliga utformningen av valsverksanläggningen föreslog styrelsen dels att ett grovvalsverk av typ duo-reversier skulle anskaffas i stället för det grovvalsverk av typ trio, som förutsatts i 1946 års utbyggnadsplaner, dels att valsverksanläggningen skulle kompletteras med ett fin- och trådvalsverk. Nämda anläggning skulle sålunda enligt de nu framlagda planerna komma att bestå av ett götvalsverk, ett grovvalsverk av typ duo-reversier samt ett fin- och trådvalsverk. I anledning av bolagets skrivelse framlades proposition till 1947 års riksdag, som i huvudsak biträdde förslaget.

De av 1941 och 1944 års riksdagar beslutade anläggningarna, med undantag av thomasverket, ha nu varit i bruk under en följd av år. Två tackjärnsugnar färdigställdes under hösten 1943 och den tredje tackjärnsugnen i september 1946. Sinterverket och elektro-stålverket togos i drift i början av år 1945 och förreduktionsanläggningen under år 1947. Jämte nu nämnda anläggningar samt därtill hörande hjälpavdelningar och allmänna avdelningar har bolaget dels förvärvat ett kalkbruk och en manganmalmgruva, dels ock låtit uppföra ett rördelsgjuteri och en fabrik för tillverkning av mursten av slag, s. k. vibrexitblock.

Den av 1946 och 1947 års riksdagar beslutade utbyggnaden av järnverket har på grund av förlängda leveranstider för maskiner och annan utrustning samt delvis till följd av brist på arbetskraft icke kunnat fullbordas inom den ursprungligen avsedda tiden, d. v. s. till omkring år 1950. Koksmasugnen och götvalsverket väntas dock bli färdiga under loppet av de närmaste månaderna, och styrelsen meddelar, att bolaget har för avsikt att under år 1951 igångsätta driften vid dessa anläggningar. I övrigt beräknas nyanläggningarna bli färdigställda under loppet av innevarande och nästa

år. Full drift vid järnverkets samtliga anläggningar väntas senast i början av år 1953.

Av de uppgifter, styrelsen lämnat om produktionen vid de färdigställda anläggningarna, framgår bl. a. följande. Tillverkningen av tackjärn uppgick under redovisningsåren 1943/44—1949/50 till sammanlagt ca 463 500 ton. Under de två senast förflutna redovisningsåren har tackjärnsproduktionen uppgått till 82 800 respektive 85 500 ton per år. Dessa tillverkningsciffror innebära, att tackjärnverkets kapacitet, beräknad till 90 000 ton per år, utnyttjats till 92—95 procent under ifrågavarande tidsperioder. Styrelsen beräknar, att järnverkets produktion av tackjärn under år 1949 utgjorde ca 10 procent av den totala tackjärnsproduktionen inom landet. Av stålgöt ha vid järnverket tillverkats sammanlagt 91 300 ton; produktionen härav har under de senaste åren hållit sig omkring 20 000 ton per år. Vid det icke helt färdigställda rördelsgjuteriet, vars totalkapacitet styrelsen anger till 5 000 ton per år vid tvåskiftsdrift, har under tre redovisningsår tillverkats en kvantitet om sammanlagt 8 700 ton rördelar, därav 4 900 ton under redovisningsåret 1949/50. Styrelsen beräknar, att bolaget för närvarande svarar för omkring 75 procent av den totala produktionen av gjutna rördelar inom landet.

De anförda produktionssiffrorna torde giva vid handen, att järnverket under den tid anläggningarna varit i bruk lämnat icke oväsentliga tillskott till vår järnförsörjning.

För innevarande år räknar styrelsen med att vid den snart färdiga koksmasugnen kunna producera i runt tal 100 000 ton tackjärn utöver det tackjärn som produceras vid de elektriska tackjärnsugnarna. För att belysa omfånget av detta produktionstillskott må anföras, att totalproduktionen i landet av motsvarande slag av tackjärn enligt Järnverksföreningens senast utkomna berättelse under år 1950 utgjorde 441 800 ton. Enligt vad departementschefen inhämtat är avsättningen av den nytillkommande tackjärns-tillverkningen vid Norrbottens järnverk tryggad, i icke ringa mån genom försäljningar på exportmarknaden.

Bolaget avser vidare att under innevarande år tillverka omkring 30 000 ton valsverksprodukter, i främsta rummet s. k. billets.

Till bestridande av anläggningskostnaderna för den utbyggnad av Norrbottens järnverk, som beslutades av 1941 och 1944 års riksdagar — med undantag för thomasverket och förreduktionsanläggningen — har bolaget erhållit kapitaltillskott om tillhoppa 22 000 000 kronor. Av ett lånebelopp om 1 500 000 kronor, som ställdes till bolagets förfogande för uppförande av förreduktionsanläggningen, ha hittills 600 000 kronor tagits i anspråk. Summan av de av staten tillskjutna medlen för ifrågavarande utbyggnad, bortsett från thomasverket, utgör sålunda 22 600 000 kronor. De till denna utbyggnad hänförliga anläggningarna voro i bolagets balansräkning per den 30 juni 1950 upptagna till ett anskaffningsvärde av 28 095 200 kronor. Skillnaden mellan de två nyss anförda beloppen, 5 495 200 kronor, utgör vad bolaget tillskjutit för att täcka dels kostnader för de av riksdagen beslu-

tade anläggningarna, dels kostnaderna för förvärvet av kalkbruket och mangangruvan samt uppförande av rördelsgjuteriet och murstensfabriken.

Kostnaderna för den av 1946 och 1947 års riksdagar beslutade utbyggnaden beräknades ursprungligen till sammanlagt 150 000 000 kronor. Till bestridande av dessa kostnader har bolaget dels erhållit kapitaltillskott i form av aktiekapital om tillhopa 55 500 000 kronor, dels medgivits lånegaranti för ett till 95 000 000 kronor avrundat belopp. Summan av det tillskjutna aktiekapitalet och det statsgaranterade lånebeloppet utgör 150 500 000 kronor. Härtill kommer ett belopp av 4 500 000 kronor, som av 1944 års riksdag beviljades till uppförande av thomasverket. I allt har sålunda genom direkta kapitaltillskott eller genom lånegaranti ett belopp av 155 000 000 kronor ställts till bolagets förfogande för den pågående utbyggnaden av järnverket inklusive uppförandet av thomasverket. Det är emellertid att märka, att av sistnämnda belopp endast 150 500 000 kronor avse egentliga anläggningskostnader, medan av återstoden 2 500 000 kronor beräknats för bestridande av räntekostnader under utbyggnadstiden och 1 500 000 kronor för igångkörningskostnader m. m.; därjämte har styrelsen enligt den föreliggande utredningen avsett att taga resten, d. v. s. 500 000 kronor — som motsvarar den nyss antydda avrundningen av lånegarantien — i anspråk för täckande av ytterligare igångkörningskostnader.

Framställning från styrelsen för Norrbottens järnverk aktiebolag om ytterligare medelsanvisning m. m.

Styrelsen för bolaget har nu i skrivelse den 25 oktober 1950 meddelat att järnverkets utbyggnad kommer att draga betydligt större kostnader än som tidigare beräknats och i anledning härav hemställt om ytterligare medelsanvisning och garantigivning.

De egentliga anläggningskostnaderna i samband med 1946—47 års utbyggnad beräknas i styrelsens nu förevarande skrivelse till sammanlagt 258 068 600 eller (258 068 600 — 150 500 000 =) 107 568 600 kronor mera än vad som tidigare avsetts för ändamålet. Styrelsen anger vissa särskilda omständigheter, som bidragit till denna avsevärda fördyring. Sålunda har devalveringen m. m. orsakat merkostnader för bolaget av omkring 4 100 000 kronor och vidare har järnverkets hamnanläggning till följd av grundförhållandena blivit ca 1 000 000 kronor dyrare än beräknat. Järnverkets elektrostålverk har utrustats med en stålugn utöver de tidigare planerade, vilket föranlett en merkostnad av 2 350 000 kronor. Slutligen har styrelsen vid beräkningen av anläggningskostnaderna nu medtagit de till 5 480 700 kronor beräknade kostnaderna för vissa ytterligare nyanläggningar, vilka anses nödvändiga för en rationell järnverksdrift.

Storleken av den kostnadsökning, som vållats av de sålunda särskilt uppräknade orsakerna, uppgår till (4 100 000 + 1 000 000 + 2 350 000 + 5 480 700 =) 12 930 000 kronor. Återstoden av den beräknade merkostna-

den för utbyggnaden eller (107 568 600 — 12 930 000 =) i runt tal 95 000 000 kronor, motsvarande ca 63 procent av det ursprungligen beräknade anläggningskapitalet, beror enligt styrelsens förklaring till övervägande del på den pris- och kostnadsstegring, som inträffat sedan kalkylerna för utbyggnaden framlades.

I anslutning till de anförda beräkningarna hemställer styrelsen, att för budgetåret 1951/52 måtte till teckning av ytterligare aktier i bolaget anvisas ett investeringsanslag av 110 000 000 kronor, i runt tal motsvarande den beräknade fördyringen av de egentliga anläggningskostnaderna i samband med järnverkets utbyggnad.

Utom det sålunda äskade kapitaltillskottet har bolaget enligt styrelsen behov av ytterligare medel för täckande av anläggningsverksamhetens indirekta kostnader och andel i bolagets allmänna förvaltningskostnader, till bestridande av ränta på det i nyanläggningarna investerade kapitalet under utbyggnadstiden, till täckande av igångkörningskostnader samt till oförutsedda utgifter. Storleken av detta medelsbehov uppskattas av styrelsen preliminärt till i runt tal 35 000 000 kronor. En del av nyssnämnda kostnader torde dock sannolikt kunna täckas med framtida driftsöverskott. Styrelsen föreslår, att bolaget för ifrågavarande ändamål skall i mån av behov få upptaga lån med statsgaranti, på sätt förut skett i samband med utbyggnaden, intill ett belopp av 35 000 000 kronor.

Styrelsen har i sin skrivelse även upptagit vissa spörsmål, som röra tillförseln av järnmalm till järnverket. Denna är för närvarande reglerad genom de mellan staten och Luossavaara-Kirunavaara aktiebolag träffade avtalen av år 1927 och år 1938, enligt vilka staten äger att på vissa villkor erhålla intill 200 000 ton malm per år från bolaget tillhöriga gruvor. Statens rätt till ifrågavarande malmleveranser har överflyttats på järnverksbolaget. Mellan sistnämnda bolag och malmbolaget har dessutom träffats ett avtal om ytterligare leverans av högst 800 000 ton malm per år. Enligt styrelsen kan järnverkets behov av fosforfattiga järnmalmer icke på ett tillfredsställande sätt tillgodoses inom ramen för de träffade malmavtalen. För att i kvalitativt hänseende kunna anpassa sin tackjärnsproduktion efter marknadens växlande anspråk har järnverksbolaget måst inköpa fosforfattiga malmer utom avtalen. Detta har vållat järnverket vissa svårigheter, som enligt styrelsens mening skulle kunna avhjälpas, om bolaget finge tillgång till egna gruvfyndigheter. Styrelsen har vid sina undersökningar funnit, att Mertainens malmfält, som tillhör det statsägda Mertainens gruvaktiebolag, skulle motsvara järnverkets behov, och anhåller att få förvärva aktierna i nämnda gruvbolag för en köpeskilling motsvarande deras nominella värde, 5 000 000 kronor. Likvid skulle enligt styrelsens förslag ske i form av aktier i järnverksbolaget.

Styrelsen har slutligen hemställt, att bolaget måtte få ersättning för kostnaderna för uppförande av rördelsgjuteriet vid järnverket. Dessa kostnader efter fullbordad utbyggnad av gjuteriet beräknas uppgå till i runt tal 4 200 000 kronor. Till stöd för sin hemställan har styrelsen anfört, att bola-

get låtit uppföra rördelsgjuteriet för att kunna medverka till att trygga landets försörjning med gjutna rördelar på vilka brist förelegat. Rördelstillverkningen har emellertid visat sig oräntabel och framtidsutsikterna för densamma äro ovissa.

Remissyttranden.

De remissinstanser, som yttrat sig över styrelsens hemställan om ytterligare medelsanvisning och lånegaranti för finansiering av järnverkets utbyggnad, ha tillstyrkt eller i vart fall icke velat motsätta sig att bolaget erhåller det erforderliga kapitaltillskottet för att kunna fullfölja utbyggnaden. Något yrkande att utbyggnaden på grund av den konstaterade fördyringen skulle avbrytas eller bedrivas i långsammare takt har icke framställts annat än reservationsvis. Från några håll har emellertid en översyn av planerna för den återstående utbyggnaden ifrågasatts. Beträffande styrelsens förklaringar till fördyringen gör statskontoret vissa erinringar, i anslutning till vilka ämbetsverket påyrkar, att en mera ingående eftergranskning företages av de tidigare kalkylerna. Kommerskollegium påpekar emellertid, att avsevärda överskridanden av preliminära kostnadsberäkningar i liknande sammanhang lära ha förekommit inom det enskilda näringslivet, något som enligt kollegii mening skulle tyda på att tidsförhållandena försvårat mera exakta kalkyler.

Styrelsens förslag rörande sättet för finansieringen av den fortsatta utbyggnaden har icke godtagits av statskontoret, som föreslår, att endast 70 000 000 kronor anvisas till aktieteckning och att det i övrigt erforderliga beloppet, 75 000 000 kronor, anskaffas av bolaget genom upplåning med statsgaranti. Övriga remissinstanser, som yttrat sig i denna fråga, ha icke haft något att erinra mot de av styrelsen angivna principerna för fördelningen av det erforderliga beloppet mellan medelsanvisning och upplåning. Där emot har i flera remissvar ifrågasatts, huruvida hela det till aktieteckning avsedda beloppet om 110 000 000 kronor verkligen erfordras under nästa budgetår. Bl. a. ha riksgäldsfullmäktige, med hänsyn till det nuvarande läget på kapitalmarknaden, ansett det önskvärt, att kapitaltillskotten fördelas på en längre tidsperiod.

Styrelsens hemställan om förvärv av Mertainens gruvaktiebolag har avstyrkts av kommerskollegium och statskontoret. Det förstnämnda ämbetsverket framhåller, att järnverkets behov av att disponera järnmalmsfyndigheter lika väl kan tillgodoses genom enbart fyndighetens och markens försäljning eller utarrendering till järnverksbolaget. Kollegium ifrågasätter vidare — i likhet med Luossavaara-Kirunavaara aktiebolag — huruvida icke järnverkets svårigheter att tillgodose sitt behov av fosforfattiga järnmalmer skulle kunna i stort sett avhjälpas genom anordningar för lagring av dylik malm invid järnverket. Statskontoret erinrar om att det verkliga värdet av gruvbolagets tillgångar torde överstiga aktiernas nominella värde.

Framställningen om ersättning för kostnaderna till rördelsgjuteriet ha de flesta remissinstanser, som yttrat sig i denna del, icke funnit skäl att nu tillstyrka. Statens priskontrollnämnd har framhållit, att frågan om korttidsavskrivning av rördelsgjuteriet borde ha avgjorts i samband med tillverkningens igångsättande.

Departementschefen.

»Vad först angår den konstaterade fördyringen av järnverkets pågående utbyggnad samt bolagsstyrelsens hemställan om ytterligare medelsanvisning och lånegaranti vill jag framhålla följande.

Av styrelsens skrivelse framgår, att utbyggnaden nu befinner sig på ett långt framskridet stadium. Även om det ursprungligen tänkta byggnadsprogrammet, enligt vilket de nya anläggningarna skulle vara färdiga omkring år 1950, icke kunnat hållas, stå dock flertalet av anläggningarna inför sin snara fullbordan. Driften vid koksasmusugnen och götvalsverket kommer, om koksbrist eller annan särskild svårighet ej vållar hinder, att börja under innevarande år. I nuvarande tidsläge är det uppenbarligen om möjligt viktigare än tidigare att icke försumma någon möjlighet, varigenom landets försörjning av handelsjärn kan förbättras. Med hänsyn till dessa omständigheter och då ett ytterligare dröjsmål med utbyggnadens fullbordan sannolikt kommer att medföra betydande ekonomiska förluster anser jag det ofrånkomligt, att anläggningsarbetena fullföljas i så skyndsamt takt som möjligt.

Det är i och för sig icke överraskande att den 1946 beslutade utbyggnaden av järnverket ställt sig kostsammare än beräknat. Däremot kan det icke undgå att ingiva betänkligheter att det ytterligare kapitalbehovet visat sig så stort som fallet är enligt styrelsens framställning, nämligen — bortsett från kostnader eller kostnadsstegringar för vissa speciella ändamål — cirka 65 % av det beräknade beloppet. Styrelsen har i sin framställning andragit åtskilliga omständigheter som även enligt min mening måste accepteras såsom rimliga förklaringsgrunder till åtminstone en del av de nya kapitalanspråken. Särskilt vill jag därvid erinra om den allmänna pris- och kostnadsstegring som inträtt med avseende å såväl maskiner och utrustning för järnverkets utvidgning som för industriella byggnadsarbeten i allmänhet. Betydande kostnadsstegringar torde ha konstaterats också vid andra större industriella utbyggnader under motsvarande tid. Icke desto mindre förefaller det svårt att komma ifrån att det vid planering och kalkylering av 1946—47 års byggnadsprogram skett förbiseenden, som bidragit till det nu anmälda kapitalbehovet.

Kommerskollegium har påpekat, att kostnaderna för de av bolaget planerade ytterligare nyanläggningarna, 5 480 700 kronor, förefalla väl höga. Jag förutsätter, att bolaget i detta liksom i andra hänseenden ålägger sig en i rådande läge särskilt välmotiverad sparsamhet och alltså söker i möjligaste

mån undvika utgifter, vilka icke kunna anses oundgängligen nödvändiga. Någon särskild ytterligare översyn av planerna för utbyggnaden synes på detta stadium, när man befinner sig så nära arbetets fullbordan, knappast vara motiverad. Utöver vad jag nyss nämnt har jag icke något att erinra mot styrelsens beräkning av medelsbehovet för utbyggnadens fullbordan.

I och för sig finner jag statskontorets förslag om en eftergranskning av de tidigare framlagda kalkylerna rimligt men med hänsyn till de vanskligheter, varmed en sådan undersökning långt i efterhand uppenbarligen måste vara förenad, ställer jag mig dock tvivlande till nyttan härav.

Då 1946 och 1947 års planer för järnverkets utbyggnad framlades, uttalade bolagets styrelse, att den planerade produktionen vid järnverket kunde väntas bli fullt konkurrenskraftig. Den nu konstaterade fördyringen av utbyggnaden kan givetvis på längre sikt minska konkurrensförmågan, i det att kapitalkostnaderna bli större än förutsett. Räntabiliteten beror emellertid i främsta rummet på ett flertal andra, mer eller mindre ovissa faktorer. Avgörande blir till sist den framtida pris- och kostnadsutvecklingen. Det är sålunda ännu för tidigt att fälla något mera bestämt omdöme om järnverkets konkurrensförmåga efter fullbordad utbyggnad.

Bolagsstyrelsen har föreslagit, att fördyringen av de egentliga anläggningskostnaderna, i runt tal 110 000 000 kronor, skall täckas genom ökning av bolagets aktiekapital. Mot detta finansieringssätt har flertalet av de remissinstanser, som yttrat sig därom, icke haft något att erinra. Statskontorets finansieringsförslag, enligt vilket endast 70 000 000 kronor skulle tillföras bolaget i form av aktiekapital, synes dock vara beaktansvärt ur vissa synpunkter. Under alla förhållanden ter det sig, såsom riksgäldskontoret framhållit, med hänsyn till rådande läge på kapitalmarknaden olägligt att omedelbart söka anskaffa hela det belopp styrelsen begärt. En uppdelning av kapitaltillskottet på flera budgetår synes mig därför önskvärd. Enligt vad jag inhämtat från bolagsstyrelsen torde förbrukningen av medel, som tänkas bestridda av aktiekapitalet, under nästa budgetår kunna begränsas till 75 000 000 kronor. Med hänsyn härtill förordar jag, att endast nämnda belopp nu tillföres bolaget genom nyteckning av aktier. Frågan om ytterligare medelsanvisning i denna form torde få bli beroende på förnyad framställning från bolagsstyrelsen.

Bolagsstyrelsens hemställan om ytterligare lånegaranti intill ett belopp av 35 000 000 kronor för att möjliggöra upplåning för bestridande av vissa särskilt angivna kostnader i samband med utbyggnaden finner jag mig kunna biträda. Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att meddela närmare föreskrifter om lånegarantiens utnyttjande. Härvid bör självfallet så långt möjligt återhållsamhet iakttagas.

Vad angår styrelsens önskemål om förvärv av Mertainens gruvfält finner jag ej anledning att i nuvarande läge, med svårigheter att genomföra omfattande investeringar, taga ställning till ett projekt, som i viss mån förutsätter sådana. Frågan torde framdeles få underkastas en förutsättningslös utredning.

Bolagsstyrelsens framställning om ersättning för kostnaderna till rördelsgjuteriet har av de flesta remissinstanser, som yttrat sig i denna del, ansetts icke för närvarande bära tillmötesgå. Då frågan om en korttidsavskrivning av rördelsgjuteriet icke lösts i samband med tillverkningens igångsättande och bolaget alltså upplagit ifrågavarande tillverkning utan att ha försäkrat sig om de garantier för verksamhetens framtida lönsamhet, vilka varit av omständigheterna påkallade, finner jag icke skäl att nu biträda styrelsens hemställan på denna punkt.»

Utskottet.

Norrbottens järnverk aktiebolag tillkom efter beslut av 1939 års urtima riksdag. Dess huvudsakliga verksamhet skulle avse tackjärnstillverkning i Luleå. Vid 1941 och 1944 års riksdagar godkändes utbyggnadsplaner, enligt vilka järnverket skulle bestå — utom av hjälpanläggningar och allmänna anläggningar — av tre eltackjärnsugnar med en sammanlagd kapacitet av 90 000 ton per år, ett elektrostålverk och ett thomasverk. Dessa anläggningar med undantag av thomasverket, som ännu icke uppförts, ha varit i bruk under en följd av år.

År 1945 anhöll riksdagen om utredning angående möjligheterna att upprätta en utvidgad metallurgisk industri i Norrbotten. Utredningsuppdraget lämnades åt styrelsen för Norrbottens järnverk aktiebolag, som nästföljande år framlade förslag om järnverkets fortsatta utbyggnad. 1946 års riksdag beslöt, i huvudsaklig överensstämmelse med styrelsens förslag, att järnverket skulle utbyggas med en koksmasugn för framställning av 200 000 ton tackjärn per år och en valsverksanläggning. Dessutom skulle järnverkets övriga anläggningar utvidgas. 1947 års riksdag godkände definitiva planer för valsverksanläggningen, enligt vilka denna skulle omfatta ett götvalsverk, ett grovvalsverk samt ett fin- och trådvalsverk.

Medel till utbyggnaden skulle tillföras bolaget dels i form av aktiekapital, dels ock genom upplåning. Till aktieteckning i bolaget har riksdagen tidigare anvisat sammanlagt 82 000 000 kronor, vilket belopp sedermera nedsetts med 12 000 000 kronor. Vidare har garanti ställts dels för lån till täckande av utbyggnadskostnader å sammanlagt högst 95 000 000 kronor, dels för förlagslån å högst 6 000 000 kronor; i anslag för direkt lån därutöver ha anvisats 1 500 000 kronor. Den 2 februari 1951 har Kungl. Maj:t dessutom lämnat företaget lånemedgivande på högst 15 000 000 kronor för täckande av bolagets behov av rörelsemedel. Den sammanlagda investeringen utgör alltså 199 500 000 kronor.

Styrelsen för bolaget har nu meddelat, att utbyggnaden kommer att dra stora kostnader än beräknat. De egentliga anläggningskostnaderna uppskattas nu till 258 068 600 kronor eller i runt tal 107 000 000 kronor mera än i de tidigare kalkylerna. Styrelsen beräknar, att särskilda, delvis oförutsedda omständigheter åsamkat bolaget merkostnader om tillhoppa ca 12 000 000 kronor. Fördyringen i övrigt, i runt tal 95 000 000 kronor eller ca 63 pro-

cent av det ursprungligen beräknade anläggningskapitalet, förklaras till övervägande delen bero på den pris- och kostnadsstegring, som inträffat sedan kalkylerna för utbyggnaden gjordes. I anledning härav hemställer styrelsen om ett investeringsanslag för nästa budgetår av 110 000 000 kronor.

Styrelsen föreslår vidare, att staten genom riksgäldskontoret ställer garanti för lån till bolaget å högst 35 000 000 kronor för bestridande av särskilt angivna kostnader i samband med utbyggnaden.

Utskottet har vid besök vid järnverket kunnat konstatera, att verkets pågående utbyggnad befinner sig på ett långt framskridet stadium och att flertalet anläggningar stå inför sin snara fullbordan. Ett avbrytande av arbetet med utbyggnaden av verket kan enligt utskottets mening icke ifrågakomma, då ett sådant alternativ — som ej heiler från något håll föreslagits — skulle medföra betydande kapitalförluster. Utskottet är med hänsyn härtill berett tillstyrka, att anläggningsarbetena fullföljas och att för ändamålet ytterligare medel tillföras bolaget.

Vad först beträffar frågan om det av styrelsen för järnverket nu begärda ytterligare medelstillskottet vill utskottet framhålla, att de av styrelsen verkställda kostnadsberäkningarna ingiva utskottet allvarliga betänkligheter. Det torde visserligen ligga i sakens natur, att den beslutade utbyggnaden av järnverket fördyrats till följd av inträffade pris- och kostnadsstegringar och att därför överskridanden av de preliminära kostnadsberäkningarna icke kunnat undgås. Av det av styrelsen begärda tilläggsanslaget skulle emellertid icke mindre än 95 000 000 kronor vara att häntöra till dylika orsaker. Detta innebär, såsom i det föregående påvisats, en kostnadsökning av omkring 63 procent av det ursprungligen beräknade anläggningskapitalet. Enligt utskottets mening kan anledningen till ifrågavarande merkostnad icke rimligen enbart tillskrivas inträffade prisstegringar utan måste till stor del bottna i felkalkyler från bolagets sida. Dessa felkalkyler måste betraktas som högst anmärkningsvärda. Det må här erinras, att fullmäktige i riksgäldskontoret i sitt i ärendet avgivna yttrande framhållit, att bolagsstyrelsen i sina ursprungliga beräkningar icke inrymt tillräckliga säkerhetsmarginaler, varjämte den investerat utom den givna ramen. Båda dessa omständigheter ha medfört, att riksdagen förmått fatta beslut om statsutgifter på otillräcklig och otillfredsställande grund. Det är enligt utskottets mening att beklaga, att vid bolagsstyrelsens uppgörande av tidigare byggnadsprogram förbiseenden och felberäkningar skett i den omfattning som fallet varit, vilket måste i hög grad ha bidragit till det nu anmälda kapitalbehovet.

Utskottet vill i detta sammanhang icke underlåta att framhålla, att enligt vad utskottet inhämtat den ungefärliga storleken av de nu anmälda kostnadsökningarna varit känd redan föregående år. Utskottet anser mindre tillfredsställande, att frågan härom icke då förelades riksdagen. Flertalet av anläggningarna stå nu inför sin snara fullbordan och större delen av maskinparken är redan levererad. En stor del av det härför erforderliga ytterligare kapitalbehovet är redan disponerad, varför riksdagen nu ställts inför ett fullbordat faktum.

Såsom departementschefen erinrat uttalade bolagsstyrelsen vid framläggande av 1946 och 1947 års planer för järnverkets utbyggnad, att den planerade produktionen vid järnverket kunde väntas bli fullt konkurrenskraftig. Det kan enligt utskottets mening ifrågasättas, om icke de nu uppkomna kostnadsökningarna komma att negativt påverka företagets räntabilitet. Departementschefen har även varit inne på samma tanke men ansett, att, då den framtida pris- och kostnadsutvecklingen till sist blir avgörande härvidlag, det ännu är för tidigt att fälla något mera bestämt omdöme om järnverkets konkurrensförmåga efter fullbordad utbyggnad. Det finnes enligt utskottets mening fog för viss reservation på denna punkt.

Innan utskottet ingår på finansieringsfrågan vill utskottet beröra vissa övriga med den fortsatta utbyggnaden sammanhängande spørsmål.

I motionerna I: 348 och II: 456 har yrkats, att särskild utredning bör företagas rörande möjligheterna dels att begränsa utbyggnadsprogrammet, dels ock att genomföra detsamma under en längre tidrymd, varvid planerna för den fortsatta utbyggnaden borde närmare undersökas. Med hänsyn till det betydande kapital, som redan bundits i företaget, är det enligt utskottets mening angeläget att anläggningarna i snabb takt färdigställas, så att den planerade ytterligare produktionen med minsta möjliga dröjsmål kommer i gång. Ett fördröjande av anläggningens fullbordan torde därjämte kunna medföra risk för betydande ekonomiska förluster. Utskottet kan därför icke biträda det motionsvis framställda förslaget men vill i detta sammanhang understryka angelägenheten av att såsom departementschefen framhållit styrelsen ålägger sig i nu rådande läge särskilt motiverad sparsamhet och alltså försöker så långt görligt är att undvika utgifter, vilka icke kunna anses oundgängligen nödvändiga. Särskild uppmärksamhet förtjänar i detta sammanhang förslaget om byggande av ett brukshotell, vilket av styrelsen kostnadsberäknats till ett belopp något överstigande 700 000 kronor.

Från viss remissinstans har framförts den tanken, vilken även kommit till uttryck i förenämnda båda motioner, att en utredning bör företagas för eftergranskning av bolagets tidigare kalkyler. Utskottet ifrågasätter, om verkligen något kan vinnas med en undersökning så långt i efterhand, varom det här är fråga. Utskottet vill därför icke påyrka, att utredning i dylikt hänseende verkställas.

Beträffande sättet för finansieringen av den fortsatta utbyggnaden må framhållas att enligt bolagsstyrelsens förslag skulle den till 110 000 000 kronor beräknade fördyringen av de egentliga anläggningskostnaderna täckas genom ökning av bolagets aktiekapital. Departementschefen har därvid hänvisat till riksgäldskontorets förberörda utlåtande, enligt vilket det med hänsyn till rådande läge på kapitalmarknaden vore olägligt att omedelbart söka anskaffa hela det belopp, som styrelsen begärt. Departementschefen har därför föreslagit, att ett belopp av 75 000 000 kronor nu tillföres bolaget genom nyteckning av aktier och att högst 35 000 000 kronor — avsedda för bestridande av vissa särskilt angivna kostnader i samband med utbyggnaden — anvisas genom ställande av lånegarantier. Utskottet kan för sin del icke

godtaga den föreslagna fördelningen av det erforderliga medeltillskottet mellan aktiekapital och upplåning med statsgaranti. Med hänsyn till ovissheten beträffande bolagets räntabilitetsmöjligheter på längre sikt synes en ytterligare nedprutning av aktiekapitalet motiverad. Med beaktande jämväl av att bolaget såsom i det föregående anförts tidigare tillförts ett aktiekapital av 82 000 000 kronor, vilket sedermera nedsatts till 70 000 000 kronor, föreslår utskottet, att kapitaltillskottet nu begränsas till 60 000 000 kronor och att lånegarantien bestämmes till högst 50 000 000 kronor. En sådan lösning, som närmare ansluter sig till sedvanliga affärsprinciper, ter sig också ur statsfinansiell synpunkt mera lämplig, enär bolaget då får svara för en mera rimlig andel av de totala räntekostnaderna. Såsom departementschefen föreslagit bör det få ankomma på Kungl. Maj:t att meddela närmare föreskrifter om lånegarantiens utnyttjande, därvid självfallet så långt möjligt är återhållsamhet bör iakttagas.

Utskottet, som alltså tillstyrker att ytterligare medel ställas till bolagets förfogande i den av departementschefen föreslagna omfattningen, kan emellertid såsom av det anförda framgår icke helt biträda den av departementschefen angivna fördelningen av medeltillskottet mellan aktiekapital och upplåning med statsgaranti.

Styrelsens förslag om förvärv av aktierna i Mertainens gruvaktiebolag har mött stark kritik av såväl kommerskollegium som statskontoret. Utskottet finner därvid återopade motiv mot projektets realiserande tala för att det samma icke nu kommer till utförande. Då såsom departementschefen framhållit denna fråga framdeles torde få underkastas en förutsättningslös utredning och då detta spörsmål icke enligt utskottets mening kan anses vara så brådskande, som i motionen II: 454 göres gällande, torde denna motion icke böra föranleda någon riksdagens åtgärd.

Såsom i propositionen framhållits har bolaget låtit uppföra ett gjuteri för tillverkning av rördelar. I denna anläggning ha per den 30 juni 1950 nedlagts i runt tal 3 000 000 kronor. De totala anläggningskostnaderna för rördelsgjuteriet beräknas efter vissa kompletteringar uppgå till i runt tal 4 200 000 kronor. Utskottet vill erinra, att styrelsen framhållit, att tillverkningen av gjutna rördelar hittills inneburit och såvitt kan bedömas kommer att framdeles innebära en belastning för bolaget. Departementschefen har med hänsyn härtill och under framhållande av att bolaget upptagit ifrågasvarande tillverkning utan att ha försäkrat sig om de garantier för verksamhetens framtida lönsamhet, vilka varit av omständigheterna påkallade, avstyrkt styrelsens hemställan om ersättning för sistnämnda kostnader. Utskottet ansluter sig helt till departementschefens förslag härutinnan och förutsätter, att rördelsgjuteriet till följd därav kommer att nedläggas. Enligt vad utskottet under hand från styrelsen inhämtat lär detta även vara styrelsens avsikt.

Under återopande av det anförda hemställer utskottet,

- I. att riksdagen må i anledning av Kungl. Maj:ts förslag samt motionerna I: 348 och II: 456, i vad de avse medelsanvisningen, ävensom motionen II: 455

a) till *Aktieteckning i Norrbottens järnverk aktiebolag* för budgetåret 1951/52 under fonden för statens aktier anvisa ett investeringsanslag av 60 000 000 kronor;

b) besluta, att staten genom riksgäldskontoret skall ställa garanti i mån av behov för lån åt Norrbottens järnverk aktiebolag å högst 50 000 000 kronor;

II. att motionerna I: 348 och II: 456, i vad de icke behandlats under I., samt motionen II: 454 icke må till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 24 april 1951.

På statsutskottets vägnar:

MARTIN SKOGLUND.

Vid förestående ärendes slutbehandling inom utskottet hava närvarit

från första kammaren: herrar Karl Andersson, Gustaf Karlsson, Gränebo, Iwar Anderson, Mannerskantz, Leander, Heiding, Gillström, Näsström, Hesselbom, Erik Gustaf Andersson, Alfred Nilsson, Edvin Thun, Lundgren och Söderquist; samt

från andra kammaren: herrar Skoglund i Doverstorp, Ward, Malmborg i Skövde, Bergström, Svensson i Grönvik, Ståhl, Bergstrand, Åkerström, Petterson i Degerfors, Thapper, fröken Elmén, herrar Andersson i Munkaljungby, Jansson i Kalix, Johansson i Mysinge och Hjalmarson.

R e s e r v a t i o n

av herr *Åkerström*.